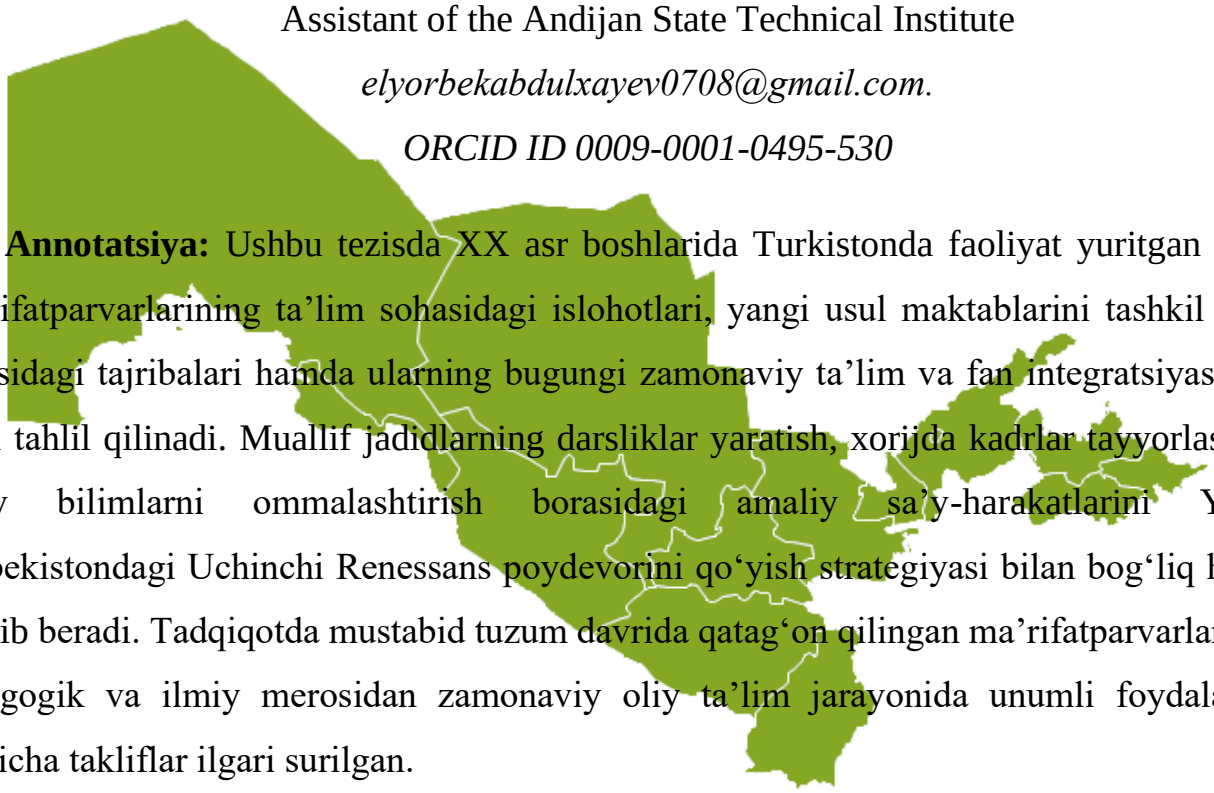
Qabul qilindi: 8-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 14-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 20-sentabr 2026-yil

JADID MA’RIFATPARVARLARINING TA’LIMIY ISLOHOTLARI VA ULARNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Abdulxayev Elyorbek Kaxramonjon o‘g‘li
Assistant of the Andijan State Technical Institute
elyorbekabdulxayev0708@gmail.com.
ORCID ID 0009-0001-0495-530

Annotatsiya: Ushbu tezisda XX asr boshlarida Turkistonda faoliyat yuritgan jadid ma’rifatparvarlarining ta’lim sohasidagi islohotlari, yangi usul maktablarini tashkil etish borasidagi tajribalari hamda ularning bugungi zamonaviy ta’lim va fan integratsiyasidagi o‘rni tahlil qilinadi. Muallif jadidlarning darsliklar yaratish, xorijda kadrlar tayyorlash va ilmiy bilimlarni ommalashtirish borasidagi amaliy sa’y-harakatlarini Yangi O‘zbekistondagi Uchinchi Renessans poydevorini qo‘yish strategiyasi bilan bog‘liq holda yoritib beradi. Tadqiqotda mustabid tuzum davrida qatag‘on qilingan ma’rifatparvarlarning pedagogik va ilmiy merosidan zamonaviy oliy ta’lim jarayonida unumli foydalanish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, ta’lim islohotlari, fan va ta’lim integratsiyasi, yangi usul maktablari, ma’rifatparvarlik, qatag‘on qilingan ziyolilar, innovatsion ta’lim, O‘zbekiston tarixi.

Abstract: This paper analyzes the educational reforms of the Jadid enlighteners who operated in Turkestan at the beginning of the 20th century, their experience in establishing new-method schools, and their role in the integration of modern education and science today. The author highlights the practical efforts of the Jadids in creating textbooks, training personnel abroad, and popularizing scientific knowledge in connection with the strategy of building the foundations of the Third Renaissance in New Uzbekistan. The study puts forward proposals for the effective use of the pedagogical and scientific heritage of the

enlighteners repressed during the totalitarian regime in the modern higher education process.

Keywords: Jadidism, educational reforms, integration of science and education, new-method schools, enlightenment, repressed intellectuals, innovative education, history of Uzbekistan.

Аннотация: В данной статье анализируются образовательные реформы просветителей-джадидов, действовавших в Туркестане в начале XX века, их опыт создания школ нового метода, а также их роль в интеграции современного образования и науки на сегодняшний день. Автор освещает практические усилия джадидов по созданию учебников, подготовке кадров за рубежом и популяризации научных знаний в увязке со стратегией формирования фундамента Третьего Ренессанса в Новом Узбекистане. В исследовании выдвинуты предложения по эффективному использованию педагогического и научного наследия просветителей, репрессированных в период тоталитарного режима, в современном процессе высшего образования.

Ключевые слова: Джадидизм, образовательные реформы, интеграция науки и образования, школы нового метода, просветительство, репрессированные интеллектуалы, инновационное образование, история Узбекистана.

Har qanday jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti uning ta’lim, fan hamda innovatsiyalarga bo‘lgan munosabati bilan belgilanadi. XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida maydonga chiqqan Jadidchilik harakati vakillari jamiyatni qoloqlikdan olib chiqish va milliy o‘zlikni anglashning yagona yo‘li ta’lim tizimini tubdan isloh qilish hamda ilmiy bilimlarni yoyishda deb bildilar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Jadid bobolarimizning ma’rifatparvarlik g‘oyalari, ularning ta’lim va fan sohasidagi jasorati bugungi Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda barchamiz uchun ma’naviy mayoq bo‘lib xizmat qilishi zarur” [1].

Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon, Elbek va Fayzulla Xo‘jayev kabi ma’rifatparvarlar o‘z davrida ta’limga yangicha usullarni olib kirdilar. Biroq 1920–1930-yillarda sovet mustabid tuzumi

tomonidan amalga oshirilgan shafqatsiz siyosiy qatag‘onlar natijasida ushbu ziyolilar jismonan yo‘q qilindi va ularning ilmiy-pedagogik merosi uzoq yillar taqiq ostida qoldi [2].

Bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida qatag‘on qilingan jadid ma’rifatparvarlarining ta’limiy islohotlarini o‘rganish va ularning ilg‘or g‘oyalarini zamonaviy pedagogik jarayonga tatbiq etish o‘ta dolzarb hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotni tayyorlashda tarixiy-qiyosiy, mantiqiy-struktural, kontent-tahlil hamda manbashunoslik usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning manbalik va metodologik poydevorini O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat Arxivi (O‘zR MDA) fondlaridagi arxiv hujjatlari (jumladan, Fond I-461 va Fond I-1 materiallari), jadid matbuoti namunalari (“Sadoi Turkiston”, “Oyna”, “Najot”), shuningdek, zamonaviy tarixchi olimlarning ilmiy ishlari tashkil etadi [3].

Tadqiqot davomida 1930-yillardagi siyosiy qatag‘on materiallari hamda jadid ma’rifatparvarlarining chop etilgan darslik va maqolalari atroflicha o‘rganildi.

1. Jadidlarning ta’lim sohasidagi asosiy amaliy ishlari va innovatsiyalari

Jadidlar o‘z davrining chinakam innovatolari bo‘lib, ta’lim tizimini rivojlantirish uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amaliy ishlarni olib bordilar:

Yangi usul maktablarini ochish: An’anaviy yodlashga asoslangan maktablardan voz kechib, dunyoviy va aniq fanlar (matematika, geografiya, tarix, tabiatshunoslik) o‘qitiladigan maktablar tarmog‘ini yaratdilar.

Zamonaviy darsliklar va ko‘rgazmali vositalar yaratish: Munavvarqori Abdurashidxonov va Mahmudxo‘ja Behbudiy kabi namoyandalar o‘zbek tilida dastlabki geografiya, tilshunoslik va hisob darsliklarini, shuningdek Turkistonning ilk geografik xaritasini chop etdilar [4].

Kadrlar tayyorlash va xorijda o‘qitish: 1920-yillar boshida “Ko‘mak” jamiyati orqali o‘nlab iqtidorli yoshlarni Germaniya va boshqa Yevropa mamlakatlariga muhandislik, tibbiyot hamda qishloq xo‘jaligi sohalarida o‘qishga yubordilar [5].

Matbuot va nashriyot faoliyatini yo‘lga qo‘yish: Ilm-fan yutuqlarini ommalashtirish uchun xususiy bosmaxona va gazetalar tashkil etildi.

Jadid namoyandasi	Ta’limdagi asosiy hissasi	Zamonaviy ta’limdagi ahamiyati
Mahmudxo‘ja Behbudiy	Yangi usul maktablari, teatr, birinchi xarita muallifi	STEAM ta’limi va ko‘rgazmali vositalar metodikasi
Munavvarqori Abdurashidxonov	Darsliklar yaratish, “Ko‘mak” jamiyati asoschisi	Akademik mobillik va xorijda kadrlar tayyorlash
Abdurauf Fitrat	Til, adabiyot va tarix sohasidagi ilmiy tadqiqotlar	OTMlarda fan va tadqiqot integratsiyasi
Elbek (Mashriq Yunusov)	O‘zbek tili metodikasi va terminologiyasi	Tilshunoslik va zamonaviy darslik metodikasi

2. Qatag‘on siyosati va uning ta’lim taraqqiyotiga salbiy ta’siri

Jadidlarning mustaqil fikrlaydigan va bilimli avlodni tarbiyalashga qaratilgan harakatlari sovet hokimiyati tomonidan xavf sifatida baholandi. 1920-yillarning oxiri va 1930-yillarda amalga oshirilgan ommaviy qatag‘onlar natijasida o‘zbek ziyolilarining eng saralari “burjua millatchisi” va “aksilinqilobchi” degan soxta ayblovlar bilan otuvga hamda surgunga hukm qilindi [6].

Arxiv hujjatlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, 1937–1938-yillarda Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, Elbek va boshqa yuzlab ma’rifatparvarlarning yo‘q qilinishi milliy ta’lim va fan rivojini bir necha o‘n yilga ortga surdi [7].

3. Jadidlar tajribasidan bugungi ta’limda foydalanish imkoniyatlari

Jadid ma’rifatparvarlarining ta’limiy islohotlari bugungi Yangi O‘zbekistonda oliy va o‘rta ta’limni rivojlantirishda muhim amaliy manba hisoblanadi:

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim: Jadidlar maktabda beriladigan bilim darhol hayotda va ishlab chiqarishda asqotishi kerakligini ta’kidlaganlar. Bu g‘oya bugungi dual ta’lim tizimiga to‘liq mos keladi.

Kadrlar almashtirish va xorijiy tajriba: Jadidlarning xorijda kadrlar tayyorlash tajribasi bugungi “El-yurt umidi” jamg‘armasi faoliyati bilan hamohangdir.

Raqamlashtirish va ochiq manbalar: Qatag‘on qilingan jadidlarning ilmiy hamda pedagogik merosini raqamlashtirib, talabalar uchun ochiq elektron bazalarni (Open Access

Digital Archives) yaratish zarur.

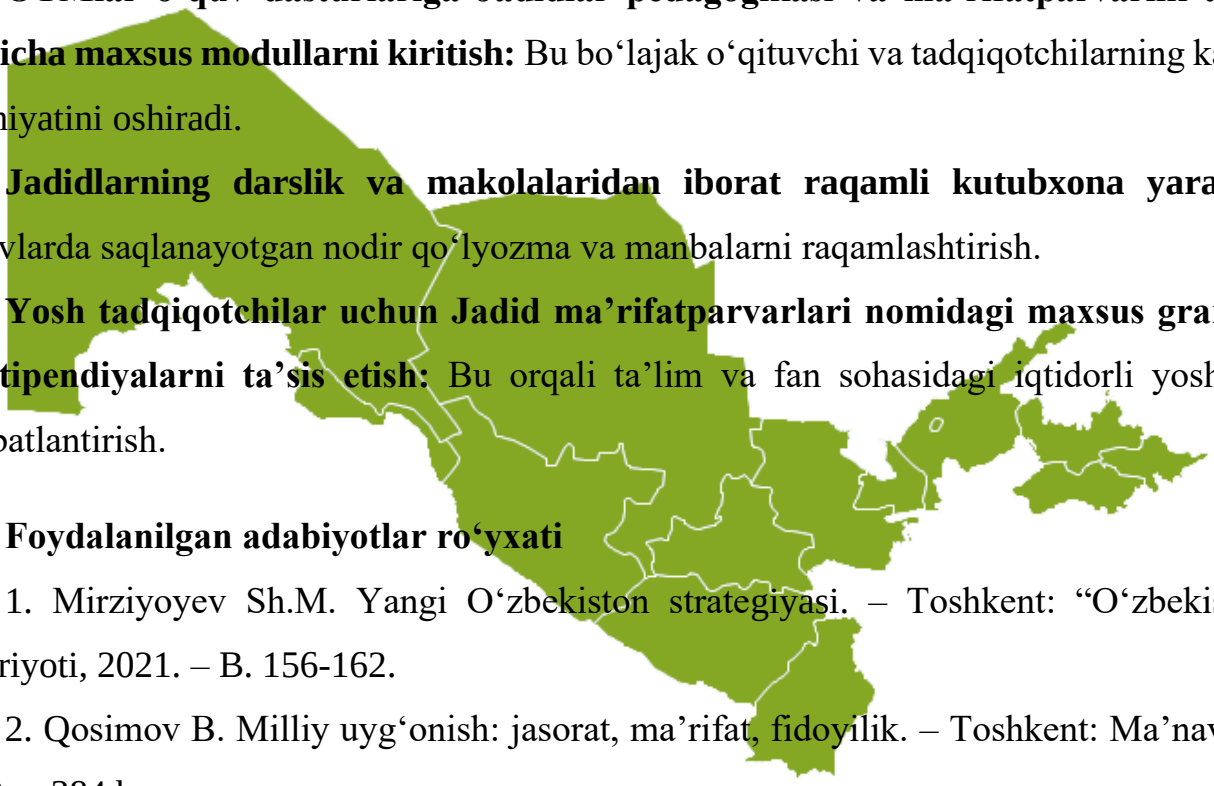
Jadidchilik harakati — milliy ta’lim va fanni modernizatsiya qilish yo‘lidagi birinchi ulkan qadam edi. Mustabid tuzum tomonidan qatag‘on qilingan ma’rifatparvarlarning hayoti va ilmiy faoliyatini o‘rganish bugungi ta’lim islohotlarini to‘g‘ri yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

OTMlar o‘quv dasturlariga Jadidlar pedagogikasi va ma’rifatparvarlik tarixi bo‘yicha maxsus modullarni kiritish: Bu bo‘lajak o‘qituvchi va tadqiqotchilarning kasbiy salohiyatini oshiradi.

Jadidlarning darslik va makolalaridan iborat raqamli kutubxona yaratish: Arxivlarda saqlanayotgan nodir qo‘lyozma va manbalarni raqamlashtirish.

Yosh tadqiqotchilar uchun Jadid ma’rifatparvarlari nomidagi maxsus grantlar va stipendiyalarni ta’sis etish: Bu orqali ta’lim va fan sohasidagi iqtidorli yoshlarni rag‘batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – B. 156-162.

2. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002. – 384 b.

3. Rajabov Q. O‘zbekistonda sovet davlatining qatag‘on siyosati va uning oqibatlari (1917–1953-yillar). – Toshkent: Fan, 2012. – 208 b.

4. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998. – 385 p.

5. Turdiyev SH. "Ko‘mak" xususiy jamiyati va Olmoniyada o‘qigan turkistonliklar // O‘zbekiston tarixi. – Toshkent, 2003. – № 1. – B. 45-52.

6. Ziyo R. O‘zbekiston tarixi va jadidchilik harakati manbashunosligi. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 256 b.

7. Xasanov M. Qatag‘on etilgan o‘zbek ziyolilari: usul, taqdir va xotira // Tarix xotirasi.

– Toshkent, 2022. – № 3. – B. 18-27.

8. Abdurashidxonov M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003. – 304 b.

9. Allworth E. The Precursors of Turkestan Reform: The Jadids // Central Asian Survey. – 1991. – Vol. 10. – № 2. – P. 101-118.

10. Daminov S. O‘zbekistonda yangi usul maktablari tarixi // Pedagogika ta’limi. – Toshkent, 2021. – № 4. – B. 67-74.

